

El ritual, expressió i forma

Un ritual és una acció basada en alguna creença que es repeteix periòdicament i que a través d'un cerimonial i expressa tradicions, desitjos o records d'una comunitat. En llatí *ritus* significa "costum" o "cerimònia". Hi ha rituals d'una religió (la missa), d'un Estat (eleccions, desfilades militars, festa nacional) d'una ideologia política (alçar el braç o el puny), d'un esport (imposar medalles), etc... Tot i que els rituals predominen en les religions, la majoria de rituals que es fan en la cultura occidental no són invocacions del sagrat, sinó convencions comunitàries i ritualitzades de caràcter secular. Viatges o menjars especials en família (al Nadal, per exemple) tenen un important sentit ritual. El ritual sempre té un sentit més o menys estètic o com a mínim és percebut pels que hi participen com una expressió de bellesa.

En l'àmbit de la religió els rituals afermen les creences, els donen un ordre i una estructura formal. El ritual subratlla la importància i el sentit del sagrat i sembla que doni força davant l'adversitat. Tot ritual està establert o fixat a través de la tradició. Quan un ritual s'organitza d'una manera continuada i amb expressió del transcendent s'anomena "litúrgia". En grec, una litúrgia era un servei públic. Els rituals sempre són compartits i tenen també un sentit públic: harmonitzen una comunitat, van que gent que viu junta celebri junta. El comportament ritual pot ser tan absurd com es vulgui, però dona seguretat als qui en participen. A través del ritual participem d'alguna cosa que ens sembla important i difícil d'explicar racionalment (fem una comunió amb el sagrat, amb la transcendència, amb el grup) i tenim la sensació que podem influir en els esdeveniments més complexos de la vida.

En termes tècnics, es diu que un ritual és *performatiu*. Això significa que per mitjà de la paraula o de l'acció es realitza realment un fet. Així, per exemple quan el capellà declara que "els teus pecats han estat perdonats", o que un home i una dona són "marit i muller", els pecats són perdonats i el matrimoni és realment reconegut. Quan uns pares posen nom als seus fills, les criatures es diuen així. De la mateixa manera, és "Nadal" perquè hem decidit que sigui nadal el vint-i-cinc de desembre i no perquè faci fred o calor.

A més, el ritual estableix un ordre en el temps, perquè es repeteix en un ordre de seqüències estrictes. De fet, amb els rituals s'ordena el temps i l'espai (pensem en les vacances o en l'existència de santuaris que divideixen l'espai en sagrat i profà).

Els rituals sacralitzen el social, afirmen la col·lectivitat i proporcionen mitjans indispensables per a cohesionar la societat i evitar la fragmentació.

Els rituals són *hierofanies*, formes de presència del sagrat. Marquen les edats, determinen gèneres, classifiquen grups socials, construeixen espais socials, marquen jerarquies, expressen i justifiquen valors, construeixen tradicions i provoquen o resolen conflictes.

Gràcies als rituals, la comunitat té eines que la identifiquen i la projecten endavant en el temps perquè les creences compartides es trameten a les noves generacions. Des del punt de vista religiós, el ritual mostra al grup com cal tractar amb les divinitats que són poderoses i podrien provocar desastres si no fossin tractades d'una determinada manera (veneració). En general, a més, el ritual no el pot exercir qualsevol. Només està a l'abast de gent que té poder (un xaman, un bruixot, un rei, un ancià), perquè altrament no resulta creïble. Segons a quina mena de rituals es té accés es determina el poder d'un individu dins un grup: Hi ha coses que pot fer un rei o un

papa, però no pot fer la resta de la gent. Per això molts rituals polítics i religiosos es celebren amb gran pompa, teatralment, de manera que es remarqui el poder de qui els realitza.

La quantitat de rituals és pràcticament infinita: n'hi ha per néixer i ser acceptat en la comunitat (imposició del nom, bateig), o per morir, per obtenir favors o per declarar la pau i la guerra. El ritual d'iniciació és potser un dels més comuns i resulta imprescindible per formar part d'un grup ("novatades" incloses).

Sovint els rituals es classifiquen en *positius* (consagrar alguna cosa, introduir algú al grup) i *negatius* (evitar algun perill, allunyar la malaltia o la mort). Els tabús són formes de rituals negatius. En el cristianisme, una forma molt significativa de rituals són els sagraments que per als catòlics són set: baptisme, confirmació, eucaristia (la missa), ordenació sacerdotal, matrimoni, reconciliació (la confessió) i unció dels malalts (extremunció). Els protestants només n'accepten dos: baptisme i comunió, perquè consideren que són els únics amb fonamentació bíblica. Cadascun dels sagraments és fonamentalment una acció d'adoració i d'oració.

En el ritual, l'expressió i la forma ho són tot. Els rituals poden considerar-se formes de joc o obres de teatre, però són jocs seriosos i amb conseqüències comunitàries. Quan es trivialitza perd importància. Com en el teatre, els rituals religiosos tenen paraules, música i silenci i expressen por, terror, penediment, alegria o reconciliació que s'alliberen a través d'una acció reglada. El ritual opera també com una forma de consol i per això els practiquen també persones no religioses en moments significatius de la vida i davant la mort (enterraments laics).

La base del ritual és la creença: quan no s'hi creu, el ritual perd sentit i el grup es desintegra. L'abandonament de la missa o dels sagraments és una mostra clara de la pèrdua de vigència social del cristianisme actual. En general, la forma ritual ha de ser sempre fixa, o tenir el mínim de canvis al llarg del temps. Fins i tot quan un ritual és nou es vincula sovint a un ritual antic (els Jocs Olímpics es vinculen a Grècia, fent un salt de quasi dos mil anys!). Que siguin fixos i repetits dona seguretat als que hi participen. Inventar un ritual, o modificar-lo per fer-lo més comprensible davant noves situacions social o polítiques, és sempre molt complicat. La crisi de la religió està bàsicament vinculada a la crisi del ritual, o "crisi litúrgica".

El folklorista Arnold van Gennep (1873-1953) al seu llibre *Els rituals de passatge* (1909) va explicar que en totes les societats hi ha grups humans que canvien de situació (nens que es fan adults, per exemple) i, per tant, per a ell els rituals bàsics eren els que permeten passar d'una situació a una altra: el servei militar o les cerimònies de graduació a Secundària i al Batxillerat) serien rituals de passatge. També en són els rituals vinculats al naixement, el casament ho la mort. Els moments en què s'acosta una transició (que ell anomenava "situacions liminals") són els més perillosos per a l'estabilitat d'un grup, perquè són els més ambigus. És un estat de gran intensitat que no pot persistir gaire en el temps sense provocar un conflicte.

Actualment estem vivint en les religions una situació que podríem considerar "liminal". Totes les religions, sotmeses a fenòmens de globalització i de barreja de cultures, busquen noves formes de ritualitat i miren d'establir ponts entre elles, mentre la tecnociència produeix una situació de desencantament del món. És fàcil veure com un cristià pot usar eines de meditació budista i viceversa. Però el problema avui és que hom viu en societats on els rituals són cada cop més barrejats (o com es diu tècnicament, "sincrètics") i on la fe religiosa es desplaça cap a la tecnologia i l'espectacle. Establir rituals postreligiosos és un dels problemes més complexos del món actual – i moltes vegades s'estan construint a través del consumisme. La ritualització consumista del Nadal, la Superbowl als Estats Units, el Dia de la Dona (8 de març) el Dia del Pare

i el de la Mare, el Dia del Solter (*Guanggun Jie*) a Xina, etc., serien exemples de nous rituals vinculats al consum i postreligiosos.

PREGUNTES:

- 1.- Fes una llista de rituals religiosos catòlics o de qualsevol altra religió que es repeteixin cada any (explicant-ne ocasió, contingut i forma).
- 2.- Per què et sembla important l'ordre i l'estil en el ritual. Consideres que l'estilització (o el caràcter extraordinari de la conducta ritual) són significatius també en altres aspectes de la vida? Per què?
- 3.- Vestir-se és un ritual? Justifica la resposta.
- 4.- Compara el ritual de les eleccions amb una missa cristiana. Quins elements tenen en comú? Per què et sembla que passa això?
- 5.- Busca informació sobre la coronació de la reina d'Anglaterra (1953) i sobre l'enterrament de John F Kennedy (1963) i explica el ritual laic que impliquen. Copien o adapten algun ritual religiós?